

FTAMP 14.35.07

Н.С. Бекнурманов (orcid 0000-0003-0732-4780)*Педагогика магистрі**М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университет, Тараз қ., Қазақстан
Электрондық пошта: nurlan_beknurmanov@mail.ru***АУЫЛ МЕКТЕБІНЕ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІН
ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Аннотация. Мақалада дене шынықтыру мұғалімін ауыл мектебінің жағдайына дайындау мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге талдау жасалды. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде автор болашақ дене шынықтыру мұғалімінің ауыл мектебінің жағдайына кәсіби дайындығының ғылыми түсіндірмесін анықтайды. Бұл аспект ауыл мектебінде жұмысқа деген жоғары ынтаны, оны жүзеге асырудың арнайы теориялық аспектілерін білуді, сондай-ақ ауыл мектебінің жағдайына бейімделген әдістерді білуді қамтитын тұтас жеке білім ретінде айқындалады.

Тірек сөздер: ауыл мектебі, дене шынықтыру мұғалімі, кәсіби дайындық, дене тәрбиесі, оқу-тәрбие процесі, кәсіби шеберлік.

Кіріспе. Тәуелсіз Қазақстанның дене тәрбиесінің бүгінгі мақсаты оның міндеттерінде нақтыланады, оның бірінші кешені оқушыларды, яғни өскелең ұрпақты сауықтыру, тәрбиелеу және тәрбиелеуден тұрады. Екінші кешен тәрбиенің басқа аспектілерімен байланысты міндеттерді қамтиды, атап айтқанда: адамгершілік, ақыл-ой, еңбек және эстетикалық. Міндеттердің үшінші кешені-бұл жастарды қоғамдық-саяси қызметке тартудан, патриоттық тәрбиеден, еліміздің және басқа елдердің спортшылары арасындағы достық байланыстарды нығайтудан тұратын қоғамдық-саяси сипаттағы міндеттер.

Білім берудегі тұжырымдамалық негіздердің өзгеруімен, дене тәрбиесіндегі ең жоғары құндылық жеке тұлға болған кезде, дене тәрбиесін адамның дене мәдениетін тәрбиелеу процесіне айналдыру туралы айтуға болады.

Өмірлік және қолданбалы маңызы бар мәселелерді шешуге арналған құралдардың бай арсеналына ие бола отырып, дене тәрбиесі жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастырудың негізгі процесі бола алмайды. Бұл жеке тұлғаны қалыптастырудың маңызды тәсілі, мақсатты педагогикалық процесс, оның мақсаты адамдарды дене тәрбиесінің рухани және материалдық құндылықтарымен таныстыру болып табылады.

Зерттеу әдістері мен шарттары. Осыған байланысты В.В. Белорусова және И.Н. Решетень мектептегі дене тәрбиесінің келесі негізгі міндеттерін анықтайды:

- ағзаның дұрыс физикалық дамуына және оның қоршаған ортаның қолайсыз жағдайларына қарсы тұрақтылығына, денсаулықты нығайтуға, жеке гигиена ережелерін сақтау дағдылары мен әдеттерін тәрбиелеуге ықпал ету;

- қозғалыстың негізгі түрлерін оқыту және өз денесін саналы басқаруды қамтамасыз ететін қозғалыс іскерлік пен дағдыларын қалыптастыру. Дене шынықтыру саласындағы негізгі білімді сақтау;

-әрбір жас тобы үшін мүмкін болатын физикалық (қимыл-қозғалыс) сапалардың даму деңгейіне қол жеткізу;

- дене жаттығуларымен жүйелі айналысу қажеттілігін тәрбиелеу.

Бұл міндеттер жалпы мектептегі дене тәрбиесінің бағытын көрсетеді [1].

Келесі автор Подласый И.П. осы міндеттерді толықтырады. Оның пікірінше, дене шынықтыру бағытындағы тәрбиелік істердің басым мақсаты дене тәрбиесінің міндеттерінен туындайды:

- оқушылардың денсаулығын нығайту, дұрыс дене дамуына ықпал ету;
- дене шынықтыру-спорттық білімді меңгеру;
- қозғалыс іскерлік пен дағдыларын қалыптастыру;
- қозғалыс қасиеттерін дамыту (күш, ептілік және т. б.);
- адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу (батылдық, табандылық, тәртіптілік, ұжымшылдық және т. б.);
- эстетикалық қасиеттерді қалыптастыру (қалып, қозғалыс мәдениеті және т. б.);
- дене шынықтыру және спортпен жүйелі айналысу әдетін қалыптастыру;
- гигиеналық дағдыларды қалыптастыру.

Сонымен қатар, оның пікірінше, дене шынықтыру бағытындағы тәрбиелік істердің алуан түрлілігі моральдық, ақыл-ой, эстетикалық және еңбек тәрбиесінің міндеттерін кешенді түрде шешуге мүмкіндік береді [2].

Біз өз жұмысымызда осы авторлардың пікірін ұстанамыз, дене тәрбиесі процесін тар мағынада ғана емес – физикалық қасиеттерді тәрбиелеу, сонымен қатар кең мағынада – дене шынықтыру құндылықтарын игеру және мәдениет арқылы тәрбиелеу керек.

Дене тәрбиесінің әлеуметтік тәрбие жүйесінің құрамдас және ажырамас бөлігі ретіндегі мақсаты-дененің маңызды жүйелері мен функцияларының қалыпты өсуі мен жетілуін қамтамасыз ететін, жан-жақты дамыған және білімді тұлғаның қалыптасуына ықпал ету. Жеке дене тәрбиесінің негіздерін игеру, бұл білімнің, қажеттіліктер мен мотивтердің органикалық бірлігі, салауатты өмір салтын қалыптастыру деп түсініледі, моторикалық қасиеттер, өзінің моторикасын, дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық іс-әрекеттерін жүзеге асыру мүмкіндігі.

Дене шынықтыру әр бала үшін жеке маңызды құндылыққа айналуы үшін мектепте дене шынықтыру жұмысын ұйымдастыру қажет. Бұл мәселені шешу үшін дене шынықтыру және білім беру кадрларын лайықты дайындау қажет. Өйткені, тұлғаны жан-жақты тәрбиелеуге дене шынықтыру мұғалімі ғана емес, бүкіл педагогикалық ұжым жауап ретінде қарастырған жөн.

Ауыл мектебіне қатысты бұл тезистің өзектілігі бірнеше есе артады. Мектеп-заманауи ауылдың әлеуметтік дамуының маңызды факторы. Мектеп - шағын ауылдардың балалары мен жастарының дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық іс-әрекеттері жүзеге асырылатын жалғыз орын. Осыған байланысты қалалық балалар жақсы жағдайда, өйткені қалаларда спорт сарайларында спорт түрлері бойынша барлық секциялар, спорттық мектептер, туристік орталықтар жұмыс істейді.

Зерттеу нәтижелері. Ауыл мектебінің табысты жұмыс істеуі ең алдымен мұғалімнің дайындығына, атап айтқанда дене шынықтыру саласының маманына байланысты. Ауыл мектебінің оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда айтарлықтай қиындықтар туғызатын өзіндік жұмыс жағдайлары бар. Бұл мәселені зерттеумен айналысатын зерттеушілер қаладан ауыл мектебінің басты ерекшелігі ретінде келесі мәселелерді атайды. Табиғаттың жақындығы, ауылға тән мектептің әлеуметтік ортасының нақты

әсері, өндіріс ұжымымен тұрақты және тығыз байланыс мүмкіндігі, мектептің жергілікті экономикаға терең тәуелділігі.

Ауылдағы мектеп тәрбие жұмысының орталығы, тек оқушыларды ғана емес, ересек тұрғындарды да азаматтық, рухани-адамгершілік, еңбек, экономикалық, экологиялық, эстетикалық, дене тәрбиесі мен дамытудың басты факторы болып табылады. Ауыл мектебі мұғалімінің тәрбие жұмысы келесі жағдайларда жүзеге асырылады:

1) оның педагогикалық жүйесінің ерекшелігін, ондағы педагогтар орындайтын функцияларды, ауыл мектебінің ерекшеліктерін (шағын жинақтылық, мұғалімдер мен оқушылар контингенті, мектептің орналасқан жері, материалдық-техникалық база және т. б.);

2) осы педагогикалық жүйе жұмыс істейтін және оның бір бөлігі болып табылатын ерекше әлеуметтік орта;

3) үздіксіздік және сабақтастық, ұлт және табиғат бітімі және т. б. қағидаттарында тәрбие беруге мүмкіндік беретін ауылдық ортаның тұрақтылығы мен ықшамдылығына негізделеді;

4) мектептен тыс балалар мекемелері желісінің жеткіліксіз дамуын өтеу және тәрбиелейтін, дамытатын, оқытатын ортаның жаңа типін құру қажеттілігі.

Қазіргі ауыл мектебіндегі тәрбие процесі оқушыларды ата-бабаларының мәдениетіне және ұлтаралық қатынастарға (коптілділік, халық педагогикасының үздік дәстүрлеріне сүйену және т.б.) баулу негізінде көпмәдени білім беру жағдайында жүретінін атап өткен жөн.

Қазіргі уақытта ауыл мектебі көптеген мәселелерді шешуді талап етеді: ұйымдастырушылық, экономикалық, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік. Мысалы, бұл мектептердің материалдық-техникалық жабдықталуының жеткіліксіздігі, мұғалімдердің білікті кадрларының жетіспеушілігі және оқушылардың дайындық деңгейінің төмендеуіне әкелетіні белгілі.

Ауыл мектептері үшін оларға жоғары білікті мұғалімдерді бекіту маңызды мәселе болып табылады. Жасыратыны жоқ, қаламен салыстырғанда ауыл мектептерінде педагог кадрлардың тұрақтамауы жоғары, оларда жоғары білімі жоқ мұғалімдер көп. Педагогикалық ұжымның аздығына байланысты пән мұғалімі кәсіби және әдістемелік жалғыздыққа душар болады, оның көптеген әріптестерімен үнемі қарым-қатынас жасауға, олармен тәжірибе алмасуға мүмкіндігі жоқ, сондықтан оқу процесін жетілдіру бойынша жұмысты ұйымдастыруда сөзсіз қиындықтар туындайды. Ауыл мектебінен мұғалімдердің, әсіресе қала тұрғындарының мұғалімдерінің кетуі материалдық-тұрмыстық жағдайдың нашарлығымен немесе мұғалімнің 2-3 пәнді жиі өткізуі керек екендігімен түсіндіріледі.

Ауыл мектебінің ерекшеліктерін атап өту, әдетте, барлық авторлар ең алдымен қиындықтарды атап өтеді, бірақ артықшылықтар соңғы кезекте белгіленеді. Мұндай артықшылықтар өте көп, оларды білу ғана емес, сонымен қатар күнделікті практикалық іс-әрекетте ұтымды пайдалану керек. Ауыл жағдайында жақсы және үлкен отбасы жағдайын жасау, балалар мен ересектердің жан-жақты ынтымақтастығын ұйымдастыру оңай. Шағын ауылда мектептегі барлық оқиғалар халықтың игілігіне айналады. Ауыл мектебі отбасы мен ауыл өмірімен өмір сүреді, барлық жаңалықтарға жіті көңіл бөледі, балаларды материалдық және адамгершілік мәдениетке, ауыл өмірінің барлық салтына баулиды. Оқушының тұрғылықты жері бұл жерде аумақтық емес, әлеуметтік ұғымға айналады.

Ауыл мектебі жағдайында мұғалімге әр оқушының өміріндегі ең ұсақ-түйектерді білуге, әр оқушы үшін оқуды есептеуге, барлық балаларды дене шынықтыру іс-шараларына қосуға, оларды сүйікті ісімен қызықтыруға, оның көмегімен нағыз адам бақытын табуға тамаша мүмкіндік беріледі. Әр оқушыны әлеуметтік маңызды іс-әрекеттің әртүрлі түрлеріне қосу арқылы ғана оқушыға тән қабілеттерін анықтауға және дамытуға, оның шығармашылық белсенділігін ынталандыруға болады.

Ауыл мектебінде мұғалімге дифференциалды оқытуды толық көлемде қолдануға тамаша мүмкіндік беріледі. Дифференциалды оқытудың мәні-әр оқушының бейімділігі мен мүмкіндіктерін ескере отырып, олардың қабілеттері мен жеке басын дамыту, сондықтан әркім өз талантын ашуға мүмкіндік алады. Осы уақытта мектептердің басым көпшілігі өздерінің болашағын көптеген ғылымдармен байланыстыратын және гуманитарлық бағыттағы мүдделері бар, ал дене тәрбиесі білімін барлық оқушыларға толық көлемде берілуі керек.

Сыныптағы оқушылар саны аз болған кезде мұғалім оқушыларды көре алады, іс жүзінде ол әр оқушының жұмысын мезгіл-мезгіл бақылап отырудың орнына, қабілеттерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін, теориялық білімнің, моториканың және дағдылардың қалыптасу деңгейін терең білуге нақты мүмкіндік алады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ауыл мектебінде келесі артықшылықтар тобын бөлуге болады:

1) біріншіден, сыныптардың аз толықтырылуы оқушыларға сараланған көзқарас үшін қолайлы жағдайлар жасайды, яғни сабақта оқушыларды оқытуда да, тәрбиелеуде де неғұрлым тиімді тәсілді жүзеге асыру үшін мүмкіндіктер жасалады;

2) екіншіден, ауыл жағдайында мұғалімдер әр оқушыны, оның отбасын, яғни оқушы тұратын және тәрбиеленетін ортаны жақсы таниды, сондықтан оның тәрбиелеу барысына уақтылы әсер ету үшін көбірек мүмкіндіктерге ие болады;

3) үшіншіден, балалар мен ауыл тұрғындарының тұрақты қарым-қатынасы, бұл тәрбие процесіне оң әсер етеді;

4) төртіншіден, ауыл шаруашылығы өндірісіне, табиғатқа жақындығы.

Оқушылар саны аз сыныптарда мұғалімнің әр оқушымен тікелей байланысының саны артады. Бір жағынан, мұндай жағдайларда мұғалімге оқу процесін даралау, оқушыларға сараланған көзқарас мәселелерін шешу оңайырақ болады. Екінші жағынан, оқушының физикалық және психологиялық жүктемесі айтарлықтай артады. Сабақ барысында ол үнемі мұғалімнің бақылауында болады және бірнеше рет жаттығулар жасауы немесе сұрақтарға жауап беруі керек. Ауыл мектебіндегі оқушы жабық демографиялық ортада дамиды. Тұлғааралық қатынастардың жетіспеушілігі байқалады, жеке тұлғаны өзін-өзі растау, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі тану қиындықтары байқалады.

Нәтижелерді талқылау. Нәтижесінде, зерттеушілер атап өткендей, ауыл мектебінің аз санында монотония мен психологиялық қанықтылыққа көрінетін теріс психологиялық жағдайлар жасалады, қарым-қатынасқа деген қызығушылық дамымайды. Сыныптың аз толуы дене тәрбиесіне арналған мектеп бағдарламасының барлық бөлімдерін, мысалы, спорттық ойындарды игеруге мүмкіндік бермейді. Бұл монотонды оқыту әдістері мен тәсілдері бірге оқушылардың эмоционалды шамадан тыс жүктелуіне әкеледі, олардың

шаршауын арттырады. Сондықтан ауыл мектебінде оқу күні режиміндегі дене шынықтыру-сауықтыру іс-шаралары үлкен рөл атқаруы тиіс.

Сонымен қатар, болашақ дене шынықтыру мұғалімдері міндетті түрде нәтижеге емес, техникалық орындау сапасына және педагогикалық іскерлік пен дағдыларды қалыптастыруға, қателерді түзетуге арналған жетекші және арнайы жаттығуларды білуге, сақтандыру техникасын игеруге назар аударатырып, мектеп бағдарламасының жаттығуларын орындай алуы керек.

Әдебиетте келтірілген дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау мазмұнын жетілдіру мәселелері дене шынықтыру факультеттерінің жұмысына жатады. Сонымен қатар, дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау бағдарламасына дәстүрлі емес құралдарды қосу ұсынылады: хатха-йога, у-шу, шығыс жекпе-жегі, шейпинг, бадминтон, ұлттық спорт түрлері мен ойындар, аутогендік жаттығу, шынығу, кинезотерапия, валеология.

Сондай-ақ болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау бағдарламасына мектеп оқушыларының дене тәрбиесінде олардың даму деңгейі мен спорт түрлеріне қызығушылықтарын ескере отырып, сараланған тәсіл дағдыларын оқытуды қосу ұсынылады.

Студенттердің, түлектердің және дене шынықтыру мұғалімдерінің олардың қызметі үшін әртүрлі факторлардың, педагогикалық шеберліктің, сондай-ақ институтта оқытылатын бірқатар оқу пәндерінің маңыздылығы туралы пікірлерінде айтарлықтай сәйкессіздік бар.

Кәсіптік даярлаудың мақсаттарын, міндеттерін және, тиісінше, оның педагогикалық практикадағы мазмұнын нақтылау қажет. Дене тәрбиесі кафедраларында дене шынықтыру мұғалімдерін даярлаудың мазмұны Б. А. Сагателян құрастырған оқу-әдістемелік құралда толық көрсетілген [3]. Негізінде, бұл бағдарлама дене шынықтыру факультетінің бағдарламасының нұсқасы болып табылады. Оқу материалының мазмұны екі бөлімге бөлінген:

- теориялық (дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесінің негіздері);
- спорт түрлері бойынша топтастырылған анатомиялық-физиологиялық жаттығулар (гимнастика, жеңіл атлетика, ойындар және т.б.).

Біз мұндай дайындық тәсілін қабылдаймыз, бірақ бұл бағдарлама ауыл мектебінің ерекшеліктерін, әсіресе шағын жинақты мектептің ерекшеліктерін ескермейді.

Ауылдық және шағын жинақталған мектептің ерекшеліктерін ескере отырып, дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау мазмұны мәселесі дене шынықтыру факультеттерінде де, педагогикалық жоғары оқу орындарының дене шынықтыру кафедраларында да әдебиетте іс жүзінде көрініс таппады. Жеке еңбектерде бұл мәселенің өзектілігі айтылған және оның жеке бөліктері қамтылған. Мәселен, соңғы жылдары ауыл мектептерінің проблемаларына және олар үшін мұғалімдерді, оның ішінде дене шынықтыру мұғалімдерін даярлауға қатысты қазақстандық авторлардың журнал мақалалары жарық көрді, мысалы, С. Нұрқадырова [4], М. Сағындықова [5], С. Қасымбеков [6], Ж. Есіркепова [7].

Қорытынды. Осылайша, дене тәрбиесі-тәрбиенің ежелгі аспектісі. Сондықтан, Гиппократ, Сократ, Аристотель, Әбу Насыр Әл-Фараби сияқты ежелгі ғалымдар дене тәрбиесін дамытумен айналысқан. Бірте-бірте дене шынықтыру термині дене тәрбиесінде пайда болды.

Дене тәрбиесі - бұл дене шынықтыру құндылықтарын беру және ассимиляциялау үшін педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған процесс, ал дене шынықтыру-бұл қозғалыс дағдыларын қалыптастыруға және адамның

физикалық қасиеттерін дамытуға бағытталған процесс, олардың жиынтығы оның физикалық қабілеттілігін шешуші түрде анықтайды.

Қоғамның дамуымен дене шынықтыру мұғалімін даярлау қажеттілігі туындады. Сонымен қатар, дене шынықтыру мұғалімін даярлау міндеттері қоғамның өзгеруімен өзгереді.

Қазақстандық жағдайда мұғалім кадрларын даярлауға, яғни жаңа формациядағы мұғалімді даярлауға тиісті көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, мұғалімнің дайындығы аймақтың әр мектебіне сәйкес келуі керек. Мұғалім құрылымның жалпы негіздерін ғана емес, сонымен қатар болашақ педагогикалық іс-әрекеттің нақты мәселелерін де шешуі керек. Бұл дене шынықтыру мұғалімін даярлаудың теориялық және педагогикалық негіздері.

Әдебиеттер тізімі

1. Белорусова, В.В. Педагогика для студентов института физической культуры [Текст] / В.В. Белорусова, И.Н. Решетень. - М., 1986.
2. Подласый, И.П. Педагогика [Текст] / И.П. Подласый. Том 3. - М., 2007.
3. Сагатеян, Б.А. Задачи и содержание профессионально-прикладной физической подготовки студентов педагогических институтов [Текст] / Б.А. Сагатеян. - М., 1986.
4. Нұрқадыров, С. Ауыл мектебіндегі спорт [Мәтін] / С. Нұрқадыров // Мектептегі дене шынықтыру. – 2005. - №3.
5. Сағындықов, М. Ауыл мектебіндегі дене тәрбиесі [Мәтін] / М. Сағындықов // Мектептегі дене шынықтыру. – 2005. - №1.
6. Касымбекова, С. Некоторые проблемы физического воспитания в сельских школах [Текст] / С. Касымбекова // Высшая школа Казахстана. - 2002. - №4.
7. Есіркепов, Ж. Ауыл мектебіндегі гимнастика сабағы [Мәтін] / Ж. Есіркепов // Қазақстан мектебі. – 2006. - №2.

Материал редакцияға 10.12.21 түсті.

Н.С. Бекнурманов

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В статье проведен анализ психолого-педагогической литературы по проблеме подготовки учителя физической культуры к условиям сельской школы. В результате проведенных исследований автор выделяет научную интерпретацию профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры к условиям сельской школы. Данный аспект определяется как целостное индивидуальное образование, включающее высокую мотивацию к труду в сельской школе, знание специальных теоретических аспектов его реализации, а также знание методик, адаптированных к условиям сельской школы.

Ключевые слова: сельская школа, учитель физической культуры, профессиональная подготовка, физическая культура, учебно-воспитательный процесс, профессиональное мастерство.

N.S. Beknurmanov

M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF PHYSICAL EDUCATION
TEACHER TRAINING IN A RURAL SCHOOL**

Abstract. The article analyzes the psychological and pedagogical literature on the problem of preparing a physical education teacher for the conditions of a rural school. As a result of the conducted research, the author identifies a scientific interpretation of the professional training of a future physical education teacher to the conditions of a rural school. This aspect is defined as a holistic individual education, including high motivation to work in a rural school, knowledge of special theoretical aspects of its implementation, as well as knowledge of methods adapted to the conditions of a rural school.

Keywords: rural school, physical education teacher, professional training, physical culture, educational process, professional skills.

References

1. Belorusova V.V., Resheten' I.N. *Pedagogika dlya studentov instituta fizicheskoy kul'tury* [Pedagogy for students of the Institute of physical education]. - Moscow, 1986. [in Russian].
2. Podlasy I.P. *Pedagogika* [Pedagogy]. Volume 3. - Moscow, 2007. [in Russian].
3. Sagatelyan B.A. *Zadachi i sodержanie professional'no-prikladnoj fizicheskoy podgotovki studentov pedagogicheskikh institutov* [Tasks and content of professional-applied physical training of students of pedagogical institutes]. – Moscow, 1986. [in Russian].
4. Nurkadyrov S. *Auyl mektebindegi sport* [Sport in a country schools] // *Physical training at school*, 2005, No.3. [in Kazakh].
5. Sagyndykov, M. *Aul mektebindegi dene tarbiesi* [Physical education in country schools] // *Physical training at school*, 2005, No.1. [in Kazakh].
6. Kasymbekova S. *Nekotorye problemy fizicheskogo vospitaniya v sel'skih shkolah* [Some problems of physical education in rural schools] // *Higher school of Kazakhstan*, 2002, No.4. [in Russian].
7. Esirkepov Zh. *Auyl mektebindegi gimnastika sabaғы* [Gymnastics lesson in rural school] // *School of Kazakhstan*, 2006, No.2. [in Kazakh].